

АКСІОМЕТРИКА ДИСПОЗИЦІЙНОГО АНТАГОНІЗМУ В СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

Карпенко Зіновія Степанівна,

доктор психологічних наук,
професор кафедри теоретичної та практичної психології

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-0747-2591

Researcher ID: I-5591-2015

Scopus Author ID: 57221871705

Статтю присвячено теоретичному моделюванню диспозиційного антагонізму в структурі особистості з позицій аксіологічного підходу в персонології та принципу інтегральної суб'єктності. Зазначено, що історичною логікою розвитку теорій рис у психології особистості доведено існування найбільш генералізованих позитивних рис-диспозицій, відображених у «Великій п'ятірці» (нейротизм / емоційна стабільність, екстраверсія / інтроверсія, відкритість / закритість досвіду, доброзичливість / дружелюбність, свідомість / сумлінність), згодом доповнених фактором «Чесність, скромність» у HEXACO. В останні два десятиліття верифіковано існування «Темної тріади» у складі неклінічних форм психопатії, нарцисизму й макіавелізму, доповнених згодом неклінічним садизмом у «Темній тетраді». Аргументовано ієрархічну концептуальну модель диспозиційного антагонізму позитивних і негативних предикторів поведінки на п'яти рівнях суб'єктної репрезентації особистості: 1) відносний суб'єкт або психосоматичний індивід – нейротизм vs первинна психопатія; 2) моносуб'єкт або суб'єкт індивідуальної предметної діяльності – екстраверсія vs нарцисизм; 3) полісуб'єкт або соціальний індивід, особистість у вузькому значенні – доброзичливість vs макіавелізм; 4) метасуб'єкт або творча індивідуальність – відкритість досвіду vs садизм; 5) абсолютний суб'єкт або цілісна, універсальна людина чи особистість у широкому значенні – свідомість vs вторинна психопатія, що сукупно маркують біофільний та некрофільний ціннісно-мотиваційні чинники структури особистості й зумовлені ними відповідні вчинки. На часі – масштабна емпірична перевірка валідності запропонованої моделі з метою запобігання й корекції різноманітних поведінкових девіацій на рівні як особистості, так і суспільних феноменів.

Ключові слова: аксіометрика, диспозиційний антагонізм, принцип інтегральної суб'єктності, «Велика п'ятірка», HEXACO, «Темна тріада», «Темна тетрада».

Karpenko Zinoviia. Axiometrics of dispositional antagonism existing in the structure of personality

The article models theoretically dispositional antagonism existing in the structure of personality from the view of the axiological approach applied in personology and the principle of integral subjectivity. On the path of trait theory development within personality psychology, the most generalized positive traits – dispositions have been revealed, which were firstly reflected in the “Big Five” (neuroticism / emotional stability, extroversion / introversion, openness / closedness to experience, benevolence/friendliness, consciousness / conscientiousness) and supplemented later by the factor “Honesty, modesty” in HEXACO. In the last two decades, the “Dark Triad” existing as non-clinical forms of psychopathy, narcissism and Machiavellianism was verified; later it was supplemented by non-clinical sadism creating the “Dark Tetrad”. The article proposes a hierarchical conceptual model revealing dispositional antagonism existing between positive and negative predictors of behaviour at five levels of subjective personality representation: 1) a relative subject or a psychosomatic individual – neuroticism vs primary psychopathy; 2) a mono-subject or a subject of individual subject activity - extroversion vs narcissism; 3) a poly-subject or a social individual, personality in its narrow sense – benevolence vs Machiavellianism; 4) a meta-subject or a creative individual – openness to experience vs. sadism; 5) an absolute subject or a complete, universal person or personality in its broad sense – consciousness vs. secondary psychopathy; these predictors collectively mark the biophilic and necrophilic value-motivational factors in a personality structure and the corresponding actions caused by them. A large-scale empirical validity test for the proposed model is being planned to prevent and correct various behavioural deviations at the levels of both individual and social phenomena.

Key words: axiometrics, dispositional antagonism, principle of integral subjectivity, “Big Five”, HEXACO, “Dark Triad”, “Dark Tetrad”.

Вступ. З початком нового тисячоліття стало зрозуміло, що психологія не може триматися за принцип об'єктивності в сенсі суб'єктивної незаангажованості й безоцінності стосовно досліджуваних феноменів і що у їх вивчення неодмінно влітається більш чи менш усвідомлювана, найчастіше імпліцитна, аксіометрика. З часу започаткування Г. Олпортом у 40-х роках минулого століття диспозиційного напрямку в дослідженні особистості [1] персонологи концентрували свою увагу на її позитивних рисах, чому сприяв вихід на арену так

званої третьої сили психології – гуманістичної – на чолі з К. Роджерсом [2].

Відносне затишшя, що запанувало після буремних, трагічних за своїми наслідками подій Другої світової війни, вселяло надію в добру, конструктивну природу людини, траєкторію розвитку якої (самоактуалізацію) може викривити лиш невідповідне (некомплементарне) її природній схильності соціокультурне середовище. Мабуть, апогеєм тенденції до ідеалізації природи людини стала позитивна психологія, родоначальником

якої є М. Селігман [3]. Він та його послідовники наводять статистичні дані про неухильне зменшення кількості воєн у світі впродовж багатьох століть і до нашого часу.

«Статистичному» аргументу позитивно налаштованих персонологів можна протиставити дослідження еволюційних психологів, клініцистів, дослідників нейрокогнітивних механізмів психіки та ін. Саме завдяки цим дослідженням канадські вчені Д. Полхус і К. Уїльямс у 2002 р. запропонували концепцію «Темної тріади» [4] на протигагу висунутій приблизно 20 років до того теорії «Великої п'ятірки» [5–7].

У попередніх публікаціях авторки цього тексту здійснено спробу вписати риси Великої п'ятірки в аксіопсихологічний інтерпретаційний формат із застосуванням принципу інтегральної суб'єктності [8; 9]. **Метою** статті є концептуальне розширення аксіометрики диспозиційного підходу в психології особистості шляхом доповнення позитивного полюсу ціннісно-мотиваційних і поведінкових тенденцій людини негативними. З огляду на це, виправданим є часткове повторення раніше артикульованих тез.

Провідним методом дослідження є теоретичне моделювання, здійснене на базі аналізу, узагальнення й абстрагування від несуттєвого й другорядного наявних першоджерел – публікацій, що містять метааналіз результатів емпіричних досліджень часткових проблем (**матеріал дослідження**).

Результати дослідження. Зasadничо авторська гіпотеза полягала в тому, що долучення принципу інтегральної суб'єктності як такого, що пояснює аксіогенез особистості, до інтегративної концепції низки дослідників «Великої П'ятірки» (П. Коста, Р. Мак-Крей та ін.) дасть змогу скорелювати рівні суб'єктності з відповідними рисами особистості, тим сам прокресливши траєкторію її аксіопсихологічного піднесення як показника повноти соціалізації.

Починаючи з 1998 р., авторка визначила п'ять іпо-стасей людини як інтегрального суб'єкта життєздійснення: відносний суб'єкт (суб'єкт як діяч, ініціатор власної діяльності), полісуб'єкт (особистість як соціальний індивід, суб'єкт моральної поведінки), метасуб'єкт (індивідуальність, суб'єкт творчої діяльності), абсолютний суб'єкт (універсальність, ідеал самовдосконалення).

Авторська концепція аксіогенезу особистості ввібрала в себе ціннісні виміри індивідуальної свідомості, експліковані за допомогою методу системологічного моделювання. Останнє спирається на представлення особистості змістово-структурною і функціонально-генетичною єдністю, що здійснює певне духовне (ціннісно-диспозиційне) устремління.

При цьому сутнісний (предиспозиційний) рівень індивідуальної свідомості (тут – психіки) представлений інтенцією «передчуваю», зорієнтованою на вітальність як цінність інстинктивної активності людського індивіда (організму) – рівень відносного суб'єкта; моносуб'єктний рівень свідомості представлений диспозицією «треба», налаштованою на цінності істини,

справедливості й користі, що досягаються відповідно в пізнавальній, комунікативній та практично-перетворювальній діяльності; полісуб'єктний рівень свідомості репрезентує диспозиція «мушу», що забезпечує співжиття особистості з групою й орієнтована на добродійність як основу моральної за змістом і сумісної за формою діяльності; метасуб'єктний рівень свідомості представлений диспозицією «буду» в сенсі «смію», що стверджує суспільну вартість індивідуальної творчої діяльності з її орієнтацією на прекрасне; супердиспозиційний (універсальний) рівень функціонування ціннісної свідомості людини як абсолютного суб'єкта забезпечується сформованою здатністю «приймаю», що вказує на верховне устремління людської екзистенції – загальне благо, і досягається у відданості справі життя, служінні вищим духовним ідеалам.

Слід зазначити, що конструкт «особистість» вживається у двоякому сенсі: широкому – як синонім поняття «людина», його психологічний еквівалент у розумінні фундаментальної здатності людської особи бути духовним (трансцендентальним) суб'єктом, спроможним актуалізувати свої інтенції й упредметнити ціннісні устремління в різних видах активності; вузькому сенсі – особистість як соціальний індивід, продукт інтерналізації соціальних ролей, полісуб'єкт.

В онтогенетичній логіці соціалізація особистості може бути представлена як поступове розгортання її суб'єктних здатностей (інакше – виконавчих функцій) на різних рівнях життєздійснення, тобто соціально й культурно стимульований аксіогенез, репрезентований відповідними психічними диспозиціями.

Знаменита з кінця минулого століття «Велика п'ятірка» є консолідованою спробою експериментального й статистичного підтвердження фундаментальної лексичної гіпотези про відображення в нашій мові основоположних особистісних рис, які інтегрують численні індивідуальні варіації та дають змогу людям діяти прогнозовано у звичних для них значущих контекстах соціальної дійсності.

Так, було виокремлено нейротизм (N), що вимірює пристосованість або емоційну нестабільність. Високі оцінки за цим фактором ідентифікують тривожних, нервозних, емоційних, невпевнених, неадекватних, іпохондричних індивідів, а низькі – спокійних, розслаблених, неемоційних, витривалих, впевнених, задоволених собою осіб.

Екстраверсія (E) вимірює широту й інтенсивність міжособистісних взаємодій, рівень активності, потребу в зовнішній стимуляції, здатність радіти життю. Високі оцінки за цим фактором отримують товариські, активні, комунікабельні, життєрадісні, ласкаві люди, а низькі – стримані, такі, що тверезо мислять, песимістичні, замкнуті, орієнтовані на справу, тихі й непримітні.

Відкритість досвіду (O) вимірює активний пошук нового досвіду і визнання його самостійної цінності, терпимість до чужого, незвичайного й дослідницький інтерес до нього. Високі оцінки за цим фактором характеризують допитливих, творчих, оригінальних, з бага-

тою уявою індивідів, а низькі – заземлених, обмежених, пов'язаних умовностями осіб, які не відзначаються ні художнім, ні аналітичним складом розуму.

Доброзичливість (А) вимірює якість ставлення людини до інших людей на всьому континуумі від співчуття до ворожості в думках, почуттях і діях. Поліс високих оцінок за фактором А маркує щиросердечних, доброзичливих, довірливих, великодушних і прямих людей, а поліс низьких оцінок – цинічних, грубих, підозріливих, мстивих, безжалюбних, роздратованих маніпуляторів.

Свідомість (С) вимірює ступінь організованості, наполегливості й мотивованості індивіда в цілеспрямованій поведінці. Протиставляє людей надійних і вимогливих тим, хто апатичний і не ретельний у роботі. Високі оцінки за фактором С притаманні організованим, ретельним, пунктуальним, педантичним, акуратним, честолюбним, наполегливим, надійним особам, а низькі отримують ліниві, безпечні, недбалі, слабвольні, нецілеспрямовані, ненадійні й орієнтовані на насолоди особи [9, с. 289].

Пролонгація роботи над комплексом рис, які найбільш повно описують особистість, привела до того, що в кінці 90-х років минулого століття М. Ештон і К. Лі запропонували шестифакторну структуру особистісних диспозицій, додавши до Великої п'ятірки фактор «Чесність, скромність»; остання часто перекладається як «смирненість». Виокремлений симптомокомплекс має схожість із фактором «Доброзичливість» із Великої п'ятірки, але не зводиться до нього, оскільки його варіативність визначається наявністю (або відсутністю) не лише кооперативності, а й схильності до маніпулятивної поведінки та зневажливого ставлення до оточення [10–12]. Цим самим було перекинуто місток до вивчення негативних рис особистості [13–15]. Саме ж поняття «Темна тріада» введено в психологію, про що було зазначено вище, Д. Полхусом і К. Уільямсом як симптомокомплекс неклінічних форм психопатії, нарцисизму й макіавелізму. Ціла когорта зарубіжних [16–20], а згодом і вітчизняних [21–24] дослідників продовжили вивчати різні аспекти детермінації, прояву та функцій цих особистісних рис.

Назагал під психопатією розуміють аномалію розвитку емоційно-вольової та мотиваційної сфер особистості, що відзначається тотальністю патологічних рис характеру, відносною стабільністю їх проявів протягом життя й соціальною дезадаптацією. Розрізняють первинну (клінічну) і вторинну (неклінічну) форми психопатії. Перша характеризується емоційною холодністю, розгалюваністю інстинктивних спонук, егоїзмом, нездатністю до переживання провини, черствістю й користолобством, безстрашністю, схильністю до маніпулятивної поведінки; друга – нестабільністю, девіантною (асоціальною) поведінкою.

Нарцисизм описується через такі риси, як самозакоханість, владність, почуття переваги над іншими, демонстративність задля привернення уваги навколишніх людей до власної персони, марносластво, використання інших у власних інтересах, присвоєння прав.

Нарцисичні особи, з одного боку, володіють харизмою і вмінють справляти сприятливе перше враження, а з іншого – вони нездатні до тривалих і конструктивних стосунків. Нарциси поверхові, захоплюються грандіозними й далекими від реальності ідеями; вони здатні до аморальних вчинків, якщо хтось піддає сумніву їхню «велич».

Макіавелізм – це схильність особи до маніпулювання іншими людьми у взаємодії з ними. При цьому маніпулятор приховує свої справжні наміри і за допомогою хитрощів та обману добивається того, щоб партнер, сам того не усвідомлюючи, змінив свої початкові цілі. Макіавелізм втілює крайню егоїстичну орієнтацію людини, яка готова на все, щоб досягнути власної мети, не зважаючи на інтереси інших людей.

Низкою досліджень останнього часу до рис Темної тріади було додано субклінічний садизм (наприклад, вищевідзначені [16; 17]), що трансформувало симптомокомплекс негативних рис до Тетради. Назагал садизм визначається як патерн жорстокої й асоціальної поведінки, схильність до навмисного приниження інших людей, а також завдання їм фізичних, сексуальних або психологічних страждань з метою отримання задоволення.

Якщо співвіднести характеристики рівнів суб'єктності з відповідними диспозиційними утвореннями Великої п'ятірки й Темної тетради, отримаємо результат, відображений у підсумковій таблиці (Таблиця 1). Отже:

1) на старті соціалізації людина як біологічний індивід мотивована організмичними спонуканнями, спрямованими на виживання, тому її життєздатність буде прямо залежати від емоційного фону її сенсорно-перцептивного досвіду й того психоемоційного стану, на тлі якого здійснюється її первинна доцільна активність, перші осмислені поведінкові акти. Так, природним позитивним фактором, що забезпечує цю можливість, є представник Великої п'ятірки – нейротизм / емоційна стабільність. Водночас скидається на те, що первинна психопатія, зумовлена специфічними спадковими ознаками генотипу, є найприроднішим «кандидатом» на представництво особи в статусі відносного (себто психосоматичного) суб'єкта (чи досуб'єкта як особи, ще не спроможної до свідомого волевиявлення) з боку Темної тріади (і Тетради);

2) на рівні моносуб'єкта відбувається засвоєння еталонів і стандартів предметних соціальних діяльностей, тому важливою стає позитивна налаштованість на взаємодію, вміння встановлювати контакти, які дозволяють успішно переймати соціокультурні змісти, що залежить від комбінації рис екстра- / інтроверсії з Великої п'ятірки. Противагу цим налаштуванням може скласти нарцисизм з когорти «темних» рис як позбавлена критичної рефлексії самодостатність, що набувається шляхом тенденційного соціального порівняння і знецінення чужого досвіду;

3) полісуб'єкт, власне особистість, конститується розгалуженою мережею суспільних відносин, включення в які вимагає від людини сформованої відпо-

відальної позиції й розвитку цілого спектра морально-психологічних чеснот, що належать до фактору «доброзичливість». Цинічні, грубі, безжальні, мстиві індивіди не мають шансів відбутися на цьому рівні суб'єктності. Опозиційною «темною» рисою до доброзичливості (у деяких інтерпретаціях – дружелюбності) може виступати макіавелізм особи, яка керується холодним розрахунком власної вигоди, поєднаним з експлуатацією й обманом інших людей;

4) на метасуб'єктному рівні онтогенезу відбувається творче трансцендування особистості, збагачення культури індивідуальними сенсами й артефактами, тому від багатства уяви, широти інтересів, розвитку реконструктивних здібностей і дивергентного мислення залежить успішність соціалізації та продуктивність самореалізації. Відкритості досвіду на цьому рівні суб'єктної репрезентації особи протистоїть така темна риса, як садизм, спрямований на нищення всього, що може означати поступ, творення краси в різних царинах життєздійснення – від непересічних досягнень людського розуму й революційних технологічних інновацій до гідного добродесного життя звичайного громадянина тощо;

5) рівень і широта спектра свідомості людини як абсолютного суб'єкта визначають ступінь її духовної (ціннісно-сислової) зреалізованості і впливовість життєвої філософії. Позитивно налаштована, добросовісна людина – цілеспрямована, з чіткими світоглядними орієнтирами, моральними принципами, надійна і віддана гуманістичним ідеалам – вінчає цикл становлення універсальної особистості. Свідомості / добросовісності з Великої п'ятірки протистоїть вторинна психопатія з боку основоположних рис «Темної тетради», що становить підсумок деструктивних мотиваційно-диспозиційних тенденцій попередніх етапів соціалізації особистості. Назагал можна резюмувати, що вторинна психопатія репрезентує, використовуючи вислів Е. Фромма [25], некрофілію – ненависть до всього

живого і фешитизацію мертвого. Водночас біофілія означає благоговіння перед життям та віру в конструктивний потенціал людини.

Припускаємо, що масові мілітаристські психози, нав'язані людиноненавистницькою ідеологією певного змісту (нацизм, фашизм, релігійний фанатизм тощо), є масштабним вираженням некрофільної диспозиції в структурі соціальної психіки і предиктором розв'язання загарбницьких воєн, поєднаним з геноцидом етносів і націй, намаганням повернути хід історії до її архаїчних часів, позаяк, наприклад, всякому геноциду передують аксіоцид (термін В. В. Рибалки [26]) – намагання знищити духовні опори суспільства, що піддається агресії.

Висновки. Розповсюдження принципу інтегральної суб'єктності в аксіологічному вимірі буття особистості на царину її позитивних і негативних диспозиційних репрезентацій дало змогу вибудувати дедуктивну інтерпретаційну модель, яка засвідчує ієрархію антагоністичних ціннісних устремлень людини:

- 1) біологічний індивід (відносний суб'єкт) – нейротизм vs первинна психопатія;
- 2) власне суб'єкт умовно індивідуальної предметної діяльності (моносуб'єкт) – екстраверсія vs нарцисизм;
- 3) особистість як соціальний індивід (полісуб'єкт) – доброзичливість vs макіавелізм;
- 4) творча індивідуальність (метасуб'єкт) – відкритість досвіду vs садизм;
- 5) універсальна особистість (абсолютний суб'єкт) – свідомість vs вторинна психопатія.

Шоста позитивна риса з НЕХАСО «Чесність, скромність (смирненість)» насичує кожен з позитивних рис особистості, найбільше доброзичливість, а її брак живить негативні, «темні» риси та є їх незмінним предиктором.

Перспективи подальших студій аксіопсихологічних корелятивів особистісних диспозицій пов'язані

Таблиця 1

Диспозиційний антагонізм у структурі особистості

№ з/п	Рівні життєздійснення людини як інтегральної суб'єктності	Основоположні позитивні цінності	Суб'єктні механізми (здатності)	Диспозиції (риси) Великої п'ятірки	Диспозиції (риси) Темної тетради
1	Відносний суб'єкт – біологічний індивід	Вітальність / виживання	Зумовлена інстинктами активність	Нейротизм / емоційна стабільність	Первинна психопатія
2	Моносуб'єкт – суб'єкт індивідуальної предметної діяльності	Адаптація / цінності предметних діяльностей	Інтеріоризація соціокультурного досвіду	Екстраверсія / інтроверсія	Нарцисизм
3	Полісуб'єкт – особистість як соціальний індивід	Доброчинність як цінність моральної поведінки	Свідомий моральний вибір доброчинної поведінки	Доброзичливість (дружелюбність)	Макіавелізм
4	Метасуб'єкт – творча індивідуальність	Краса як мірило творчої діяльності	Самореалізація в суспільно корисній діяльності, насамперед професійній	Відкритість досвіду	Садизм
5	Абсолютний суб'єкт – універсальна особистість	Життя як благо (біофілія)	Внутрішньоособистісна інтеграція й гармонізація взаємин зі світом	Свідомість (добросовісність)	Вторинна психопатія (некрофілія)

з емпіричним вивченням пояснювальної, прогностичної й проєктувальної здатностей запропонованої теоретичної моделі, а також розробки і впровадження методів опанування особистістю й спільнотами ціннісно-диспозиційного антагонізму в структурі аксі-

опсихіки з метою гармонізації міжособистісних взаємин, продуктивного розв'язання внутрішньоособистісних і міжгрупових конфліктів, запобігання наслідкам безконтрольного прояву людської деструктивності.

Література:

1. Allport G. W. Pattern and growth in personality. New York : Holt, Rinehart & Winston, 1961. 610 p.
2. Rogers C. R. On becoming a person: A therapists view of psychotherapy. Boston Houghton Mifflin. 1961. 367 p.
3. Seligman M. E. P. Authentic happiness: using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. New York : THE FREE PRESS A Division of Simon & Schuster. 2021. 363 p.
4. Paulhus D. L., Williams K. M. The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*. 2002. 36, 6(6). P. 556–563.
5. Costa P. T., McCrae R. R. Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI): Professional Manual. Odessa, FL : Psychological Assessment Resources, 1992. P. 222–256.
6. Costa J. R., Paul T.; McCrae, R. R. The NEO Inventories as instruments of psychological theory. *The Oxford handbook of the five factors model*. 2017. P. 11–37.
7. De Young, Colin G. Toward a theory of the Big Five. *Psychological Inquiry*. 2010. Vol. 21 (1). P. 26–33.
8. Карпенко З. С. Соціалізація особистості в координатах «Великої П'ятірки»: аксіопсихологічне тлумачення. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за заг. ред. С.Д. Максименка. Т. X, част. 3. Київ : ГНОЗІС, 2008. С. 226–231.*
9. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості: монографія. 2-е вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. 720 с.
10. Lee K., Ashton M. C. Psychometric properties of the HEXACO personality inventory. *Multivariate Behavioral Research*. 2004. № 39(2). P. 329–358.
11. Ashton M. C., Lee K. Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*. 2007. 11(2). P. 150–166.
12. Ashton M. C., Lee K., de Vries R. E. The HEXACO Honesty-Humility, Agreeableness, and Emotionality Factors: A Review of Research and Theory. *Personality and Social Psychology Review* 2014. 18(2). P. 139–152.
13. Knight N. M., Dahlen E. R., Bullock-Yowell E., Madson M.B. The HEXACO model of personality and Dark Triad in relational aggression. *Personality and Individual Differences*. 2018. Vol. 122. P. 109–114.
14. Ruchensky J. R., Donnellan M. B. Integrating the HEXACO model with the Triarchic conceptualization of psychopathy. *Personality and Individual Differences*. 2017. Vol. 119. P. 129–133.
15. Strus W., & Ciecuch J. Poza Wielką Piątkę – przegląd nowych modeli struktury osobowości. *Polskie Forum Psychologiczne*. 2014. 19(1). S. 17–49.
16. Buckels E. E., Jones D. N. and Paulhus D. L. Behavioral confirmation of everyday sadism. *Psychological Science*. 2013. Vol. 24. Iss. 11. P. 2201–2209.
17. Chabrol H., Van Leeuwen N., Rodgers R., Séjourné N. Contributions of psychopathic, narcissistic, machiavellian, and sadistic personality traits to juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*. 2009. Vol. 47. Iss. 7. P. 734–739.
18. Jonason P. K., Webster G. D. The Dirty Dozen: A concise measure of the Dark Triad. *Psychological Assessment*. 2010. Vol. 22. Iss. 2. P. 420–432.
19. Hodson G., Book A., Visser B. A., Volk A. A., Ashton M. C., Lee K. Is the Dark Triad common factor distinct from low Honesty-Humility? *Journal of Research in Personality*. 2018. Vol. 73. P. 123–129.
20. Zeigler-Hill V., Besser A., Morag J., Campbell W.K. The Dark Triad and sexual harassment proclivity. *Personality and Individual Differences*. 2016. №8 9. P. 47–54.
21. Клименко М. Р. «Світло» нарцисизму в структурі «темної тріади». *Психологічні науки*. 2017. № 4, Том 1. С. 58–64.
22. Шевчук О. Теорії особистості диспозиційного напрямку: порівняльний аналіз теоретичних конструктів та діагностичних засобів. *Психологічні перспективи*. Вип. 34. 2019. С. 249–260.
23. Сердюк О. О., Базима Б. О. Адаптація скринінгового опитувальника п'яти факторів особистості BFI-10 та перевірка його діагностичних властивостей на прикладі осіб, які вживають наркотики. *Право і безпека*. 2021. № 4 (83). С. 100–110.
24. Саннікова О. Індивідуально-психологічні особливості емоційної проникливості осіб, схильних до макіавелізму. *Наука і освіта*. 2022. № 4. С. 57–63.
25. Фромм Е. Мати або бути? / Пер. з англ. Г. В. Яновська. Харків : «КСД», 2020. 304 с.
26. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології : навчальний посібник. Київ : ПППО АПН України, 2006. 530 с.

References:

1. Allport, G. W. (1961). Pattern and growth in personality. New York: Holt, Rinehart & Winston. 610 p.
2. Rogers, C. R. (1961). On becoming a person: A therapists view of psychotherapy. Boston Houghton Mifflin. 367 p.
3. Seligman, M. E. P. (2021). Authentic happiness: using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment. New York : THE FREE PRESS A Division of Simon & Schuster. 363 p.

4. Paulhus, D. L., Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 6(6), 556–563.
5. Costa, P. T., McCrae, R. R. (1992). Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI): Professional Manual. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 222–256.
6. Costa J. R., Paul T.; McCrae, R. R. (2017). The NEO Inventories as instruments of psychological theory. *The Oxford handbook of the five factors model*, 11–37.
7. De Young, Colin, G. (2010). Toward a theory of the Big Five. *Psychological Inquiry*, Vol. 21 (1), 26–33.
8. Karpenko, Z. S. (2008). Sotsializatsiia osobystosti v koordynatakh «Velykoi Piatirky»: aksiopsykholohichne tлумachennya [Socialization of personality in the coordinates of the "Big Five": an axiopsychological interpretation]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy [Problems of general and pedagogical psychology: Collection of scientific works of the Institute of Psychology named after H.S. Kostiuk of the APN of Ukraine]* for general ed. S.D. Maksymenko, part. 3. K. : HNOZIS, 226–231 [in Ukrainian].
9. Karpenko, Z. (2018). Aksiolohichna psykholohiia osobystosti: monohrafiia. 2-e vyd., pererob., dopovn. [Axiological personality psychology: monograph. 2nd ed., revised, supplemented]. Ivano-Frankivsk : DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka», 720 p. [in Ukrainian].
10. Lee, K., Ashton, M. C. (2004). Psychometric properties of the HEXACO personality inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 39(2), 329–358.
11. Ashton, M. C., Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11(2), 150–166.
12. Ashton, M.C., Lee, K., de Vries, R. E. The HEXACO Honesty-Humility, Agreeableness, and Emotionality Factors: A Review of Research and Theory. *Personality and Social Psychology Review*, 18(2), 139–152.
13. Knight, N. M., Dahlen, E. R., Bullock-Yowell, E., Madson, M. B. (2018). The HEXACO model of personality and Dark Triad in relational aggression. *Personality and Individual Differences*, Vol. 122, 109–114.
14. Ruchensky, J. R., Donnellan, M. B. (2017). Integrating the HEXACO model with the Triarchic conceptualization of psychopathy. *Personality and Individual Differences*, Vol. 119, 129–133.
15. Strus, W., & Cieciuch, J. (2014). Poza Wielką Piątkę – przegląd nowych modeli struktury osobowości. *Polskie Forum Psychologiczne*, 19(1), 17–49 [in Polish].
16. Buckels, E. E., Jones, D. N. and Paulhus, D. L. (2013). Behavioral confirmation of everyday sadism. *Psychological Science*, Vol. 24, iss. 11, 2201–2209.
17. Chabrol, H., Van Leeuwen, N., Rodgers, R., Séjourné, N. (2009). Contributions of psychopathic, narcissistic, Machiavellian, and sadistic personality traits to juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*, Vol. 47, iss. 7, 734–739.
18. Jonason, P. K., Webster, G. D. (2010). The Dirty Dozen: A concise measure of the Dark Triad. *Psychological Assessment*, vol. 22, iss. 2, 420–432.
19. Hodson, G., Book, A., Visser, B. A., Volk, A. A., Ashton, M. C., Lee, K. (2018). Is the Dark Triad common factor distinct from low Honesty-Humility? *Journal of Research in Personality*, Vol. 73, 123–129.
20. Zeigler-Hill, V., Besser, A., Morag, J., Campbell, W. K. (2016). The Dark Triad and sexual harassment proclivity. *Personality and Individual Differences*, 89, 47–54.
21. Klymenko, M. R. (2017). «Svitlo» nartsyzizmu v strukturі «temnoi triady» [The «light» of narcissism in the structure of the «dark triad»]. *Psykhologichni nauky [Psychological sciences]*, No. 4, Vol. 1, 58–64 [in Ukrainian].
22. Shevchuk O. (2019). Teorii osobystosti dyspozytsiinoho napryamu: porivnyalni analiz teoretychnykh konstruktiv ta diahnostychnykh zasobiv [Dispositional personality theories: comparative analysis of theoretical constructs and diagnostic tools]. *Psykhologichni perspektyvy [Psychological perspectives]*, Vol. 34, 249–260 [in Ukrainian].
23. Serdiuk, O. O., & Bazyma, B. O. (2021). Adaptatsiia skryninhovoho opytuvalnyka piaty faktoriv osobystosti BFI-10 ta perevirka ioho diahnostychnykh vlastyvostei na prykladi osib, yaki vzhlyvaiut narkotyky [Adaptation of the five-factor BFI-10 personality screening questionnaire and testing of its diagnostic properties on the example of drug users]. *Pravo i bezpeka. [Law and Safety]*, 4(83), 100–110 [in Ukrainian].
24. Sannikova, O. (2022). Indyvidualno-psykhologichni osoblyvosti emotsiynoi pronyklyvosti osib, skhylnykh do makiavelizmu [Individual psychological features of emotional insight of persons prone to Machiavellianism]. *Nauka i osvita [Science and education]*, 4, 57–63 [in Ukrainian].
25. Fromm, E. (2020). Maty ado byty [To have or to be?] / Trans. from English H.V. Yanovska. Charkiv : KSD. 304 p. [in Ukrainian].
26. Rybalka, V. V. (2006). Teorii osobystosti u vitchyznianiі psykholohii : navchalnyi posibnyk [Theories of personality in domestic psychology : a study guide]. Kyiv : IPPPO APN Ukrainy. 530 p. [in Ukrainian].